

Katarzyna Chojnacka

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

RACJONALNOŚĆ DECYZJI W TEORII EKONOMII – KILKA REFLEKSJI DOTYCZĄCYCH WYBORU

*Jest bezspornym empirycznym faktem, że nauka odnosi sukcesy
w formułowaniu wielu prawdziwych przewidywań, wymyślaniu
lepszyc sposobów kontrolowania przyrody i tak dalej.*

H. Putnam

Wprowadzenie

Przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych, w tym również ekonomii, są zachowania konsumpcyjne oraz inwestycyjne o racjonalnym charakterze. Możliwe jest, jak się okazuje, ich przewidywanie, mimo iż nie są one zależne tylko od cen czy dochodów. Można by zatem rzec, iż w odniesieniu do prawdziwości teorii naukowych wyodrębniła się kwestia realizmu naukowego, dominująca od lat 80. XX wieku w debacie nad filozofią nauki¹. W niniejszym artykule nie znajdziemy jednak zbyt wielu argumentów pozwalających na udział w debacie o wymienionym charakterze. Uwagę skierujemy jedynie na kwestię racjonalności, analizowaną w kontekście tychże zachowań podmiotów ekonomicznych i dokonywanych przezeń wyborów. Będziemy bazować przy tym na wybranych fragmentach teorii ekonomii. Celem artykułu będzie zatem próba pokazania, jak istotny z punktu widzenia konieczności dokonywania wyborów przez podmioty gospodarcze, jest problem racjonalności.

¹ W. Sady: *Spór o racjonalność naukową. Od Poincarégo do Laudana*. Wrocław 2000, s. 334.

1. Racjonalność i możliwości wyboru – ramy definicyjne

Odpowiedź na pytanie o to, czym jest racjonalność nie jest ani oczywista, ani jednoznaczna. Pojęcie to bowiem jest różnie postrzegane, tak jak różnie można określać czym jest racjonalny wybór. Najprościej odwołać się do opinii głoszącej, iż chodzi tu o „[...] wybór najbardziej skutecznego środka do realizacji wcześniej określonych celów”².

Racjonalność w ujęciu ekonomicznym opierała się będzie zatem na realizacji postępowania optymalnego z punktu maksymalizacji stopnia realizacji celu przy posiadanych, możliwych do poniesienia nakładach lub też osiągnięcia określonego stopnia celu przy minimalizacji ponoszonych nakładów³. Terminem racjonalnego, na potrzeby niniejszego artykułu, określimy postępowanie jednostki o określonych preferencjach (która potrafi wskazać swoje potrzeby oraz dokonać wyboru pozostającego w zgodzie ze swoim systemem wartości) w celu maksymalizacji stopnia zadowolenia⁴.

Przychyłamy się tu również do opinii, że kryteria definiujące pojęcie racjonalności w kontekście działalności gospodarczej wprowadził Milton Friedman⁵. Zgodnie z jego podejściem można stosować pojęcie racjonalności w kontekście sposobu podejmowania decyzji w zgodzie z paradygmatem teorii użyteczności oraz w kontekście zdolności do trafnego przewidywania przyszłości. Zatem inwestorem podejmującym decyzje racjonalne będziemy nazywać osobę wolną od obciążenia decyzjami zbiorowości, podejmującą decyzje na podstawie rzetelnych informacji – w celu zwiększenia własnej użyteczności⁶.

Racjonalność możemy analizować w ujęciu mikro, czyli chodzi tu o racjonalność podmiotów gospodarujących, możemy także rozpatrywać ją jako racjonalność makro, czyli racjonalność systemu społeczno-gospodarczego. Przy obu rodzajach racjonalnego decydowania możemy wyróżnić racjonalność formalną (maksymalizacja funkcji celu i uporządkowany zbiór preferencji na poziomie mikro oraz ogólna zasada optymalności w sensie Pareto na poziomie makro) i racjonalność materialną (maksymalizacja konkretnej funkcji celu, preferencje egoistyczne lub altruistyczne na poziomie mikro oraz konkretna sytuacja optymalna w sensie Pareto na poziomie makro)⁷. Przywołany tu V. Pareto odegrał

² L. Rudnicki: *Zachowanie konsumentów na rynku*. PWE, Warszawa 2000, s. 33.

³ Ibid.

⁴ G. Światowy: *Zachowania konsumentów*. PWE, Warszawa 2006, s. 172.

⁵ T. Zaleśkiewicz: *Psychologia inwestora giełdowego. Wprowadzenie do behawioralnych finansów*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003, s. 9

⁶ Ibid., s. 10

⁷ T. Kwarciński: *Racjonalność ekonomiczna i zasady moralne*. W: *Człowiek i jego decyzje*. Red. K.A. Kłosiński, A. Biela. KUL, Lublin 2009, s. 145-155.

niebagatelną rolę na rzecz rozwoju teorii racjonalnego wyboru. W szerokim zakresie wykorzystał on metody matematyczne, traktując je jako narzędzie przynoszące miarodajny opis rzeczywistości⁸. Nie zajmował się jednak aspektem psychologicznym dotyczącym zachowań ludzi, do którego w niniejszym artykule można znaleźć odwołania.

Racjonalność podejmowania decyzji przez jednostkę możemy rozumieć też jako chęć działania w celu zmaksymalizowania funkcji użyteczności. Odwołujemy się tym samym do podstawowych założeń teorii wyboru racjonalnego (stworzonej przez J.M. Buchanana i G. Tullocka). Pamiętać należy także, iż wszelkie decyzje na konkretnym rynku są podejmowane jedynie przez jednostki, a nie grupy społeczne. „Rynek będzie funkcjonował, tak jakby był racjonalny nie tylko wtedy, kiedy gospodarstwa domowe są racjonalne, ale także i wtedy, kiedy są one inercyjne, impulsywne albo w jakikolwiek inny sposób nieracjonalne. [...] racjonalność rynku jest do pogodzenia z irracjonalnością gospodarstwa domowego”⁹ uważał G.S. Becker.

W publikacjach poruszających problem racjonalności znajdziemy następujące rodzaje racjonalności: alokacyjną, operacyjną oraz informacyjną¹⁰. W pierwszym z rodzajów najważniejsza staje się użyteczność wynikająca z właściwego sposobu ulokowania zasobów. W drugim niezwykle istotne jest właściwe usystematyzowanie działania poprzez opracowanie przydatnego pod tym względem harmonogramu, a także właściwe wykorzystanie czasu i zminimalizowanie kosztów. Informacyjny aspekt przejawia się w analizie rynku pod kątem jego reakcji na informacje związane z podmiotami gospodarującymi czy otoczeniem gospodarczym.

P. Masiukiewicz, powołując się na opinię M. Webera, stwierdził, że racjonalność ujawnia się w wyborze najbardziej skutecznego środka do realizacji uprzednio zdefiniowanego celu. Można jednak kwestionować zarówno racjonalność wyboru celów, jak i dobór skutecznych środków ich realizacji¹¹.

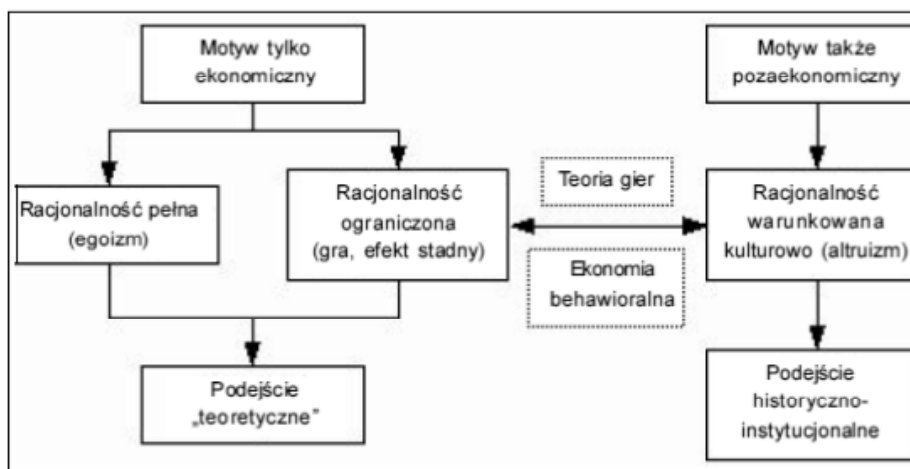
Ciekawe ujęcie problemu racjonalności zaprezentował też R. Bartkowiak (rys. 1). Stwierdził on, iż występują dwa podejścia do motywów oraz racjonalności gospodarowania.

⁸ L. Bruni, R. Sugden: *The Road not Taken: How Psychology was Removed from Economics, and How it Might be Brought Back*. „The Economic Journal” 2007, Vol. 117, s. 516.

⁹ G.S. Becker: *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*. PWN, Warszawa 1990, s. 279.

¹⁰ U. Ziarko-Siwiek: *Efektywność informacyjna rynku finansowego w Polsce*. CeDeWu, Warszawa, 2005, s. 50.

¹¹ P. Masiukiewicz: *Dysfunkcje i ryzyka wielkich przedsiębiorstw – aspekty prakseologiczne*. Warszawa 2013, s. 4. <http://www.tnp.edu.pl/files/Art.%20Duze%20banki%20asp.%20prakseolog.%202013%20wer%20II.pdf> (28.08.2013).

Rys. 1. Motywy podejmowania decyzji gospodarczych oraz racjonalność postępowania

Źródło: R. Bartkowiak: *Współczesne teorie ekonomiczne*. W: Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G. Ekonomika Rolnictwa. T. 97. PAN, Warszawa 2010, z. 2, s. 20.

W pierwszym uwzględnia się wyłącznie ekonomiczne motywy decyzji gospodarczych, w drugim – dodatkowo motywy pozaekonomiczne. Rozróżnienie to jest, jak stwierdził, delikatne, gdyż każdy motyw pozaekonomiczny mający wpływ na decyzje gospodarcze można uznać za motyw ekonomiczny. Bartkowiak podkreślił również fakt, iż w ekonomii utrwaliło się wymienione rozróżnienie, a z motywem pozaekonomicznym jest związana racjonalność gospodarowania uwarunkowana kulturowo, czyli historycznie, występująca w podejściu historyczno-instytucjonalnym¹².

W polskiej teorii ekonomii określenie „gospodarowanie racjonalne” jako pierwszy zinterpretował L. Biliński, który w II połowie XIX wieku uznał, że chodzi tu o ogół czynności umożliwiających gromadzenie i utrzymywanie dóbr oraz zaspokajanie potrzeb. Podmioty gospodarujące dokonują wyborów we własnym interesie, bez świadomości, iż jednocześnie gospodarują na potrzeby całego społeczeństwa (mamy tu nawiązanie do Smitha). Zatem wchodzimy w aspekt społeczny działalności, którego nie można lekceważyć podczas analizy problemu. Człowiek, jako istota rozumna, powinien w gospodarczej działalności wykorzystywać potęgę swojego umysłu w maksymalnym stopniu¹³.

¹² R. Bartkowiak: *Współczesne teorie ekonomiczne*. W: Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G. Ekonomika Rolnictwa. T. 97. PAN, Warszawa 2010, z. 2, s. 20.

¹³ L. Biliński: *System ekonomii społecznej*. T. 1. Nakładem Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, Lwów 1880, s. 2, 7, 15.

Podobne podejście znajdziemy również w dorobku A. Krzyżanowskiego. Poza odwołaniem do rozumnej istoty, w jego rozprawie przeczytamy, iż „Racjonalne myślenie stanowi podkład działań ludzkich. Człowiek rozumuje i postępuje zgodnie z zasadą najmniejszego wysiłku [...] boć przecie człowiek jest istotą racjonalną i inaczej nie może myśleć i działać”¹⁴. Kłóci się to zatem z opinią G.S. Beckera.

W poglądach A. Heydela znajdziemy analizę terminu „racjonalne działanie” opartą na wyjaśnieniu, iż zachowania jednostek są celowe i logiczne. Heydel pisał, że działania racjonalne są tym samym co działania celowe, które prowadzą do realizacji zamierzonych efektów przy wykorzystaniu w tym celu niezbędnych środków. Przeciwnieństwem zaś jednostki działającej racjonalnie jest fikcyjny człowiek – postępujący nieracjonalnie, który podejmując działalność nadmiernie zużywa posiadane środki¹⁵.

Ciekawe wydaje się także spojrzenie na kwestię racjonalnego gospodarowania prezentowane przez T. Brzeskiego. W jego opinii każdy posiada umiejętność racjonalnego postępowania. Dotyczy to każdej sytuacji. Chodzi tu o postępowanie, które jest wyznacznikiem rozumu gospodarczego. Każda jednostka musi zrozumieć, że powinna postępować racjonalnie. Co więcej, musi uznać tę potrzebę wręcz za nakaz. Jednak Brzeski ma świadomość, że podmioty gospodarcze nie zawsze postępują zgodnie z owym nakazem¹⁶.

Na temat racjonalności w polskiej myśli ekonomicznej powstało wiele niezwykle wartościowych publikacji. Swe poglądy prezentowało w nich wielu znanych, a nieprzywołanych dotychczas ekonomistów, w tym: O. Lange, A. Melich, J. Pajestka, W. Brus czy Z. Sadowski. Można też podkreślić, iż w literaturze da się zaobserwować zainteresowanie problemem racjonalności podczas zgłębiania problemów naukowych na poziomie pisania prac doktorskich¹⁷.

Reasumując można stwierdzić, iż pojęcie racjonalnego zachowania opiera się na następujących założeniach: po pierwsze, jednostka musi posiadać określone preferencje i posiadać umiejętność ich określenia, po drugie, jednostka woli dokonać wyboru na zasadzie „lepiej więcej niż mniej” (zachłanność) i po trzecie, jednostka potrafi dokonać segregacji i właściwie uszeregować swoje pre-

¹⁴ A. Krzyżanowski: *Teorja i polityka oszczędności*. Nakładem Rady Zjazdów Instytucyj Oszczędnościowych w Polsce, Warszawa 1931, s. 5.

¹⁵ A. Heydel: *Podstawowe zagadnienia metodologiczne ekonomji*. Nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, Kraków 1925, s. 65-77.

¹⁶ T. Brzeski: *Ekonomia*. T. 1. Nakładem Komitetu Wydawniczego Podręczników Akademickich, Warszawa 1938, s. 3-28.

¹⁷ B. Czarny: *Dyskusja o racjonalności gospodarowania w polskiej literaturze ekonomicznej po II wojnie światowej*. SGPiS, Warszawa 1989.

ferencji¹⁸. Podmioty ekonomiczne zatem mają, co jest niezwykle istotne, zdolność wyłuskiwania informacji z otoczenia i na ich podstawie osiągają maksymalne korzyści (mamy tu odwołanie do modelu racjonalnych uczestników rynku).

2. Racjonalność i decyzje jednostek – wybrana teoria w zarysie

Współczesna teoria ekonomii opiera się na założeniu racjonalnych wyborów dokonywanych przez podmioty gospodarcze, o ile przyjmujemy za pewnik, że jest ona zakorzeniona w tradycji ekonomii klasycznej. Zakłada zatem, iż człowiek, traktowany jako podmiot wielu systemów społeczno-ekonomicznych, funkcjonuje w nich jako człowiek gospodarujący (*homo oeconomicus*). Podstawową zaś ideą działalności *homo oeconomicus*, a także fundamentem jego decyzji i działań jest wola dokonywania racjonalnych wyborów¹⁹. Na potwierdzenie tego stwierdzenia przywołajmy wypowiedź A. Smitha, który uważał że: „Kiedy [człowiek] woli popierać wytwórczość krajową, a nie zagraniczną, ma wyłącznie na uwadze swe własne bezpieczeństwo, a gdy kieruje wytwórczością tak, aby jej produkt posiadał możliwie najwyższą wartość, myśli tylko o swym własnym zarobku, a jednak w tym, jak i w wielu innych przypadkach, jakaś niewidzialna ręka kieruje nim tak, aby zdązał do celu, którego wcale nie zamierzał osiągnąć. Społeczeństwo zaś, które wcale w tym nie bierze udziału, nie zawsze na tym źle wychodzi. Mając na celu swój własny interes człowiek często popiera interesy społeczeństwa skuteczniej niż wtedy, gdy zamierza służyć im rzeczywiście. Nigdy nie zdarzyło mi się widzieć, aby wiele dobrego zdziałali ludzie, którzy udawali, iż handlują dla dobra społecznego”²⁰.

Uznawany za współtwórcę pojęcia *homo oeconomicus* – John Stuart Mill zajmował podobne do przywołanego stanowisko. Uważał on jednak, w przeciwieństwie do Smitha, iż *homo oeconomicus* jest to jedynie wygodna figura abstrakcyjna przydatna w analizach ekonomii społecznej. Nie odzwierciedla ona, w jego opinii, w pełny sposób natury człowieka. Mill traktował koncepcję człowieka ekonomicznego jako konstrukcję czysto teoretyczną, będącą wygodnym narzędziem, które pozwala badaczom poradzić sobie z problemem nie zawsze w pełni racjonalnie działających jednostek²¹.

¹⁸ B. Dzik, T. Tyszka: *Czy zachowania ludzi są racjonalne?* W: *Psychologia ekonomiczna*. Red. T. Tyszka. GWP, Gdańsk 2004, s. 43.

¹⁹ S.B. Buczek: *Efektywność informacyjna rynków akcji – teoria a rzeczywistość*. Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2005, s. 33.

²⁰ A. Smith: *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. T. 2, s. 45-46.

²¹ K. Szarzec: *Racjonalny podmiot gospodarczy w klasycznej myśli ekonomicznej i jej współczesnych kontynuacjach*. PTE i Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Warszawa 2005, s. 17-18.

Istotnym okresem dla rozwoju nowych nurtów w teorii ekonomii były lata 70. XIX wieku. Przedstawiciele powstającej wtedy szkoły austriackiej bazowali na subiektywizmie i indywidualizmie. Tak np. L. von Mises stał na stanowisku, iż wszystkie działania są dziełem indywidualnych jednostek²². Zatem, posługując się założeniami wymienionej szkoły, należy podkreślić, iż analizowanie występujących w gospodarce zjawisk powinno bazować na badaniu jednostek. W opinii F.A. Hayeka jednostki realizujące swoje interesy będą jednocześnie wspomagały osiąganie najlepszych wyników w gospodarce. Zatem subiektywizm szkoły austriackiej objawia się podejściem do człowieka opartym na założeniu, że podstawą dokonywania przezeń wyborów są indywidualne jego kategorie i cele działania. Wnioskowanie takie można przeprowadzić opierając się na opinii Hayeka, głoszącej, iż „[...] charakter działania zależy od znaczenia, jakie nadają mu działające jednostki oraz osoby, których działanie to dotyczy”²³.

Teoria F.A. Hayeka daje podstawy do stwierdzenia, iż możemy posługiwać się dwiema koncepcjami racjonalności. Przy celowym wykorzystywaniu rozumu podczas analizowania zjawisk posługujemy się racjonalnością konstruktywistyczną. Jednostkom lub organizacjom zaleca się działania oceniane jako lepsze niż alternatywne, które można by wybrać. Konstruktywizm w tym wypadku oznacza tyle, co projektowanie optymalne instytucji z „[...] zamiarem stworzenia bodźców, które skłaniałyby podmioty do wybierania lepszych działań niż te, które byłyby wybrane, gdyby przyjęto alternatywne rozwiązania”²⁴. Racjonalność ekologiczna, jako druga z koncepcji, opiera się na filozoficznej koncepcji emergentnego ładu przejawiającego się wyborem „praktyk, norm i ewoluujących reguł instytucjonalnych rządzących działaniami jednostek” będących częścią kulturalnego i biologicznego dziedzictwa powstałego na skutek świadomego działania człowieka i zachodzących między ludźmi interakcji²⁵.

Przyglądając się okresowi z końca XIX wieku nie sposób nie przywołać poglądów A. Marschalla. Jego zdaniem bowiem podmioty życia gospodarczego nie dążą do maksymalizacji bogactwa, co byłoby zgodne z opinią Smitha, ale pragną maksymalizować użyteczność. Jest ona rozumiana tu jako przyjemność posiadania i użytkowania dobra²⁶.

²² J. Tittenbrun: *Między indywidualizmem a subiektywizmem: podstawy metodologiczne szkoły austriackiej*. <http://pthm.org.pl/downloads/teksty-tittenbrun01.pdf> (28.08.2013), s. 1.

²³ L. von Mises: *Ludzkie działanie*. Instytut Ludwiga von Misesa, Warszawa 2007, s. 45.

²⁴ V.L. Smith: *Racjonalność w ekonomii*. Wolters Kluwer Polska S.A., Warszawa 2013, s. XXXIV.

²⁵ *Ibid.*, s. XXXIV-XXXV.

²⁶ K. Szarzec: *Op. cit.*, s. 18-19.

Sto lat po stworzeniu szkoły austriackiej rozwijać zaczęła się nowa ekonomia klasyczna. Skrytykowano wówczas zakładaną przez modele keynesowskie (stosowane w latach 30. XX wieku) i późniejsze teorie monetarystyczne koncepcję, za jej zbyt małą racjonalność podmiotów gospodarujących. Zgodnie z założeniami: jednostki gospodarcze powinny za cel postawić sobie maksymalizację użyteczności z posiadanego czasu wolnego, a także z dochodów czerpanych z pracy i przeznaczanych na konsumpcję. Aby osiągnąć założony cel, jednostki powinny dobrać środki na podstawie posiadanej wiedzy i oczekiwań przyjętych przez nich dla przyszłych zjawisk gospodarczych.

Na wskazany temat można by mnożyć opinie i przykłady teorii. Jednak nie sposób odwołać się do wszystkich. Na zakończenie rozważań przywołajmy jeszcze jedną, kluczową dla rozwoju ekonomii, teorię określaną mianem: teorii perspektywy Twerskyego-Kahnemana. Jest ona specyficzna i traktowana tu jako przykład, że możliwe jest wykorzystanie psychologii w ekonomii. D. Kahneman za swoje dokonania otrzymał w 2002 roku Nagrodę Nobla z ekonomii (A. Tversky zmarł w 1996 roku). Teoria ta opisuje procesy decyzyjne w warunkach niepewności i ryzyka. Przy jej opracowywaniu autorzy bazowali na kilku istotnych założeniach. Przyjęli, że jednostki w swoich ocenach szans zwykle nie kierują się zasadami logiki i rachunku prawdopodobieństwa, a raczej wybierają prostą heurystykę, tj. dokonują wyboru łatwych w użyciu zasad i uproszczeń. Ponadto, zwykle jednostki te unikają ryzyka w warunkach zysków i preferują ryzyko w warunkach strat. Nie są też skore do ponoszenia strat. Szacunki wyników finansowych są prowadzone względem punktu odniesienia, który może zmieniać się po pewnym czasie. Powoduje to, że zyski i straty mają charakter względny.

3. Mierniki racjonalności a zachowania konsumpcyjne – dodatek

Dotychczas w trakcie wywodu przywołano założenia definicyjne i teoretyczne, a podmioty ekonomiczne traktowane były łącznie. Chcąc jednak scharakteryzować oddzielnie zachowania konsumentów, należałoby uzupełnić dotąd przywołane kwestie o zapis, iż można je rozpatrywać wieloaspektowo. Stąd też podczas analizy przydatne byłyby wieloaspektowe mierniki oceny racjonalności. Przychylenie się do sposobu analizy z wykorzystaniem metod matematycznych (patrz: V. Pareto) powoduje, że możemy przywołać występujące w literaturze przedmiotu kryteria oceny racjonalności, dla których opracowano szczegółowe mierniki ekonomiczne²⁷. Są to:

²⁷ *Zachowania konsumentów – determinanty, racjonalność*. Red. E. Kieźel. Akademia Ekonomiczna, Katowice 2003, s. 41.

- kryterium ekonomiczne (poziom i struktura wydatków konsumpcyjnych, kształtowanie się współczynników elastyczności dochodowej i cenowej wydatków, udział wydatków i oszczędności w dochodach; skłonność do konsumpcji i oszczędzania, struktura budżetu czasu i udział czasu wolnego),
- kryterium psychologiczne (kolejność zaspokajania potrzeb, subiektywne oceny zaspokajania potrzeb, subiektywne oceny osiągniętego poziomu konsumpcji, stopień satysfakcji konsumenta w sferze konsumpcji),
- kryterium społeczno-organizacyjne (udział form organizacji konsumpcji, struktura miejsc zakupów, struktura form płatności),
- kryterium biologiczne (stopień pokrycia norm zapotrzebowania na energię i składniki pokarmowe, częstotliwość spożycia ważniejszych grup produktów, liczba posiłków spożywanych w ciągu dnia).

Dzięki takiemu doborowi mierników możliwe byłoby dokonanie kompleksowej oceny racjonalności w przypadku zachowań konsumpcyjnych. Należy jednak uczulić czytelnika na fakt, że w rzeczywistości pewne wybory, oceniane jako racjonalne w sensie ekonomicznym, nie występują. Chociażby nieuzasadnione ekonomicznie jest zachowanie przechodnia podnoszącego portfel z ceną zawartością, a następnie zwracającego go z tą zawartością właścicielowi.

Podsumowanie

W niniejszym artykule próbowano pokazać, iż problem racjonalności, z punktu widzenia konieczności dokonywania wyborów przez podmioty gospodarcze, nie jest tematem irrelevantnym. Wychodząc od interpretacji obu terminów, chciano ukazać złożoność problemu. Wskazano, iż w teorii ekonomii znajdziemy wiele aspektów analizy racjonalności. Przenikanie się w nich założeń psychologii, socjologii i matematyki wskazuje na jej wieloaspektowość. Ta świadomość złożoności problemu wymuszała zatem znacznie bardziej obszerne studium aniżeli tu przedstawione. Można jednak swobodnie potraktować je jako wstęp do głębszej dyskusji.

Analiza racjonalności w kontekście wyboru wykracza niejednokrotnie poza zakres zagadnień ekonomicznych poruszanych przez ekonomistów. Nie chodzi w niej zatem jedynie o „ekonomiczną stronę” ludzkich zachowań obserwowanych podczas zdobywania towarów czy w walce o poprawę warunków życia. Podstawą podejmowanych wówczas decyzji jest z pewnością właściwy wybór. Wybierając dobro lub usługę jednostki opierają swe decyzje na kryterium wartości. Wyobrażając sobie cel i dążąc do niego, oceniają przydatne środki. Ważne zatem jest, jak wynika z przeprowadzonej kwerendy, wybór sposobu opisywania tej niezwykle złożonej (również pod względem ekonomicznym) rzeczywistości.

Bibliografia

- Bartkowiak R.: *Współczesne teorie ekonomiczne*. W: Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G. Ekonomika Rolnictwa. T. 97. PAN, Warszawa 2010, z. 2.
- Becker G.S.: *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*. PWN, Warszawa 1990.
- Biliński L.: *System ekonomii społecznej*. T.1. Nakładem Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, Lwów 1880
- Bruni L., Sugden R.: *The Road not Taken: How Psychology was Removed from Economics, and How it Might be Brought Back*. „The Economic Journal” 2007, Vol. 117.
- Brzeski T.: *Ekonomia*. T. 1. Nakładem Komitetu Wydawniczego Podręczników Akademickich, Warszawa 1938.
- Buczek S.B.: *Efektywność informacyjna rynków akcji – teoria a rzeczywistość*. Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2005.
- Dzik B., Tyszka T.: *Czy zachowania ludzi są racjonalne?* W: *Psychologia ekonomiczna*. Red. T. Tyszka. GWP, Gdańsk 2004.
- Heydel A.: *Podstawowe zagadnienia metodologiczne ekonomji*. Nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, Kraków 1925.
- Krzyżanowski A.: *Teorja i polityka oszczędności*. Nakładem Rady Zjazdów Instytucyj Oszczędnościowych w Polsce, Warszawa 1931.
- Kwarciański T.: *Racjonalność ekonomiczna i zasady moralne*. W: *Człowiek i jego decyzje*. Red. K.A. Kłosiński, A. Biela. KUL, Lublin 2009.
- Masiukiewicz P.: *Dysfunkcje i ryzyka wielkich przedsiębiorstw – aspekty prakseologiczne*. Warszawa 2013. <http://www.tnp.edu.pl/files/Art.%20Duze%20banki%20asp.%20prakseolog.%202013%20wer%20II.pdf> (28.08.2013).
- Mises L.: *Ludzkie działanie*. Instytut Ludwiga von Misesa, Warszawa 2007.
- Putnam H.: *Czym jest realizm?* „Colloquia Communia” 1991, nr 1-3.
- Rudnicki L.: *Zachowanie konsumentów na rynku*. PWE, Warszawa 2000.
- Sady W.: *Spór o racjonalność naukową. Od Poincarégo do Laudana*. Wrocław 2000.
- Smith A.: *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*. T. 2.
- Smith V.L.: *Racjonalność w ekonomii*. Wolters Kluwer Polska S.A., Warszawa 2013.
- Szarzec K.: *Racjonalny podmiot gospodarczy w klasycznej myśli ekonomicznej i jej współczesnych kontynuacjach*. PTE i Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, Warszawa 2005.
- Światowy G.: *Zachowania konsumentów*. PWE, Warszawa 2006.
- Tittenbrun J.: *Między indywidualizmem a subiektywizmem: podstawy metodologiczne szkoły austriackiej*. <http://pthm.org.pl/downloads/teksty-tittenbrun01.pdf> (28.08.2013)

Zachowania konsumentów – determinanty, racjonalność. Red. E. Kieźel. Akademia Ekonomiczna, Katowice 2003.

Zaleśkiewicz T.: *Psychologia inwestora giełdowego. Wprowadzenie do behawioralnych finansów.* Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Ziarko-Siwiek U.: *Efektywność informacyjna rynku finansowego w Polsce.* CeDeWu, Warszawa 2005.

RATIONAL DECISIONS IN ECONOMIC THEORY – SOME REFLECTIONS CONNECTED WITH ECONOMIC ENTITIES' CHOICES

Summary

This article is not a voice in the debate on the philosophy of science. However, it presents the problem of rationality, analyzed in the context of the behaviour of economic entities and the choices made by them. The analysis was based on selected areas of economic theory.